

УДК 321.014:323.212

АКТИВНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ТА МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Анастасія Мігалуш

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»,
факультет соціології і права, кафедра соціології
просп. Перемоги, 37, 03056, м. Київ, Україна*

У статті здійснено аналіз польського досвіду впровадження децентралізації та передачі громадянам відповідальності за вирішення нагальних питань на місцях. Визначено рівень готовності українського соціуму до активної участі в реформуванні та впровадженні змін у населених пунктах і державі в цілому. Розкриті певні стратегії пошуку ресурсів для реалізації ініціатив громадян із застосуванням краудсорсингу та краудфандингу через мережу Інтернет.

Ключові слова: децентралізація, соціальна політика, громадська відповідальність, фандрайзинг, волонтерство, краудсорсинг, краудфандинг, просумент.

Основою існування та розвитку держави є її народ. Саме люди перетворюють навколишній світ, створюють нові предмети, добувають ресурси з надр Землі та планують, як використати наявний потенціал для впровадження інновацій. Саме тому в країні, в якій створені всі необхідні умови для реалізації громадян, рівень розвитку й матеріальної забезпеченості вищий, ніж у тих країнах, де люди не сподіваються на допомогу з боку держави та самостійно долають проблеми й борються за виживання. Соціальна політика є рушієм соціальних, економічних і культурних змін, адже від того, які держава вкладає ресурси в людей, залежить віддача та відданість громадян.

У кожній країні є свої пріоритетні зони фінансування. Так, у США сьогодні вкладаються колосальні ресурси в антиміграційний проект «Стіна», «відміну й заміну» Акта про доступну охорону здоров'я (Obamacare), податкову реформу. У Китаї всі зусилля спрямовані на побудову екологічної цивілізації: «Очікується, що до 2020 року буде залучено 100 тис. жителів бідних районів для участі в будівництві екологічних об'єктів, кількість нових працівників – захисників екології становитиме 400 тис. Усе це сприятиме збільшенню доходів 15 млн бідних людей» [1]. Натомість Норвегія вкладає більше ресурсів, ніж інші країни світу, в охорону здоров'я населення. Крім того, «95% власності в Норвегії – у приватних руках. Державі належать лише високогірні території. Економіка цієї країни базується на вільному підприємстві. «Правила гри» задає держава. Вона ж строго слідує за додержанням норм. Одним із основних понять норвезького управління є рівність» [2]. До речі, в Норвегії нафта та всі ресурси країни вважаються надбанням народу, тому всі доходи від їх видобування й використання застосовуються для реалізації соціальних проектів. Пріоритети України зрозумілі – війна на Сході країни. Саме тому основні ресурси спрямовані на підвищення обороноздатності. «У 2016 році Україна витратила на війну на окупованому Донбасі мільярди доларів. Цей показник сягнув 20,4% від ВВП країни» [3]. Натомість на медицину витрачається лише 7% ВВП, яких не вистачає для забезпечення потреб громадян і розвитку системи охорони здоров'я. Слід відмітити той факт, що в цей же час Німеччина виділяє 1,23% видатків від ВВП на оборону, Російська Федерація вкладає 2,8% ВВП [4]. Вкладаючи ресурси в розвиток певних сфер виробництва, у певні проекти, у країні забу-

вають про те, що основним потенціалом є люди, і основні державні видатки мають бути спрямовані саме на них.

Сучасні вчені в дослідженні соціальної політики приділяють значну увагу таким питанням, як рівень і якість життя населення (О.В. Кошонько, Р.А. Агжанов, О.Д. Гордей, Т.І. Богданова, А.С. Мандрикіна, С.Д. Цап і т. д.), соціальний захист і соціальний розвиток громадян (О.І. Крюков, О.В. Марцелюк, Г.Г. Михальченко та Ю.О. Грищенко, Л.В. Ярова); соціальна підтримка дітей (Н.А. Забенько, О.І. Вінгловська, О.Ю. Клименко, Г.А. Шепелева, С.З. Шпенник, І.М. Лопатченко); молодіжна та сімейна політика (І.В. Пеша, Б.Л. Антосян-Шевчук, С.В. Нечипоренко, С.М. Луценко); стратегії захисту та фінансового забезпечення людей похилого віку (Г.Г. Михальченко, О.І. Тулай, О.А. Вишневська, А.О. Свиридовська). Якщо ж проаналізувати сучасні наукові публікації щодо соціальної політики, то можна віднайти низку досліджень у галузі підтримки та захисту всіх уразливих груп населення. Але в наукових джерелах недостатньо інформації щодо того, що політика має спрямовуватися на розвиток ініціатив громади й створювати умови для самореалізації людей, адже не слід забувати про те, що «соціальна політика – це функція державної відповідальності за:

- використання суспільних ресурсів;
- регулювання приватної діяльності;
- підтримку приватно-індивідуальної й колективної поведінки з метою максимізації соціальної вигоди й умов життя населення» [5, с. 10].

Саме тому метою роботи є, з одного боку, розкриття можливих варіантів впливу громадян на формування соціальної політики, а з іншого – на відображення того, як держава має сприяти ініціативності й активності громадян.

Виходячи з усього вищезазначеного, завданнями роботи є такі:

- 1) аналіз перешкод на шляху до децентралізації та передачі влади громадянам;
- 2) визначення стратегій втручання громадян у формування політики та фінансування проектів у соціальній сфері;
- 3) дослідження ініціатив громадян, що можуть покращити життя не лише в Україні, а й за її межами.

Нині Україна в соціальній політиці орієнтована на домінування держави, але з поступовими кроками в напрямку входження до ЄС і поступовою імплементацією принципів *acquis communautaire*, децентралізацією, переданням відповідальності за певні питання на місця відбувається зміщення акцентів на роль громади в суспільному житті. Така стратегія є доцільною, адже ресурси соціуму значно потужніші за державні. Громада може швидше впроваджувати зміни, без тривалих переговорів між відомствами щодо фінансування проектів. Крім того, в умовах контролю за фінансовими потоками з боку громадян відбувається злам корупційної вертикалі влади, за якої виконання тих чи інших задач зводиться до «відкату» грошей через підставні компанії. Крім того, державі з усіма її інститутами важко відслідкувати потреби кожного населеного пункту, кожного району, кожної вулиці чи будинку, тоді як люди не просто бачать проблемну ситуацію, а живуть у ній. Отже, від того, чи вирішиться те чи інше питання на місцях, прямо залежить самопочуття людей, і саме тому кожен громадянин зацікавлений у тому, щоб якомога швидше знайти рішення та впровадити зміни в життя.

За сучасних умов для того, щоб долучити людей до перетворення держави, потрібно вирішити декілька питань. «По-перше, місцева влада має забезпечувати ефективну участь громадян в управлінні своїми справами. По-друге, вони повинні мати реальну свободу вибору у вирішенні питань, які належать до їхньої компетенції» [6]. Звичайно, процес переходу до громадянської моделі передбачає й готовність людей узяти відповідальність за своє життя та готовність чиновників віддати керування справами народу. Якщо одна зі сторін

у питанні децентралізації не готова до зміни прав і обов'язків, то сама реалізація такого проекту стає неможливою.

Прикладом ефективної стратегії впровадження децентралізації для України може бути Польща. На початкових етапах реформи місцевого самоврядування в 1989 році відбувалося руйнування ієрархічної системи державного підпорядкування. Чиновники до цього не були готові, тому неохоче йшли на такі кроки, адже це була традиційна, відпрацьована, так би мовити, «відкатана» стратегія. Громадяни ж не розуміли, що їм робити з новими правами та можливостями. Суспільний шок був тривалий, але поступові кроки в напрямку співпраці людей і держави сприяли розвитку децентралізації. Вони були послідовними й зваженими, адже було зрозуміло, що віддавати вирішення тих чи інших питань людям у період шоку та звикання до відповідальності не варто. У сфері соціальної політики першим кроком було впровадження в 1990 році Закону «Про соціальну допомогу», за яким через створення самоврядних структур люди отримали можливість проявляти ініціативи й керувати вирішенням певних питань уразливих груп населення. Право ж на скеровування фінансових потоків у соціальній сфері реалізувалося лише з 2004 року. Отже, приблизно 14 років знадобилося Польщі для переведення питань фінансування соціальної сфери з-під державного контролю в руки громади. Перехід управління питаннями шкіл у руки громади, наприклад, зайняв 6 років.

Процес децентралізації – це не справа одного дня, адже потрібно зламати багато видів монополії, а саме: політичну, ієрархічну, монополію власності, фінансів, адміністративну монополію. Крім того, потрібно розробити чітке законодавство, яке визначає обсяги прав і обов'язків громадянина як активного учасника життя громади, міста, району, області, держави. Законодавство має бути зрозумілим усім. Реальна можливість процесу децентралізації, на думку одного з «батьків» польської реформи самоврядування, професора Єжи Рагульського, закладена в таких факторах, як політична воля керівництва держави, знання експертів, підтримка суспільства та кваліфіковані кадри. «Спочатку потрібно було навчити самих депутатів гмін (їх тоді було понад 50 тисяч). Потім – вивчити директорів місцевих фірм, директорів різних служб, працівників цих служб. Треба усвідомлювати, що без цього ви реформу завалите, бо саме вони будуть її запроваджувати» [7]. Людей до нової системи життя потрібно підготувати. Але чи зацікавлена в цьому буде держава і її управлінський апарат? Стикнувшись із такою ситуацією, у Польщі було вирішено створити Фонд розвитку місцевої демократії, який і проводив навчання громадян у рамках процесу децентралізації. Фонд отримує фінансування для реалізації освітніх проектів із закордону, тому є повністю незалежним від держави.

Сьогодні польські громадяни, усвідомлюючи свою відповідальність за життя свого населеного пункту, приймають рішення, підтримувати чи ні навіть певні соціальні проекти. Згідно з податковим законодавством, у Польщі 1% із податку вираховується на різні проекти як соціального, так і культурного, екологічного чи політичного спрямування. Зібрані кошти за рахунок цього податку на благодійність перерозподіляє не держава, а кожен громадянин. Під час заповнення податкової декларації людина відмічає номер організації (так званий номер KRS) і вказує суму, яку хоче передати. Кожна організація відображає у своїх офісах, відділеннях кількість зібраних голосів, публікує звіти про витрачені кошти. Будь-яка людина має право отримати таку звітну інформацію, і це робить систему прозорою. В умовах відкритості фінансових потоків і боротьби за внески громадян організації активно провадять рекламну політику й роблять свої послуги все більш і більш якісними. Якщо ж ресурсів для надання допомоги, зібраних із податків, не вистачає, то кожна установа, що займається соціальною роботою, створює свій проект із пошуку коштів за рахунок надання платних послуг. Так, «Fundacja Warszawskie Hospicjum dla Dzieci», яка працює з термінально хворими дітьми та їхніми родинами, надає платні послуги дитячої

стоматології й таким чином віднаходить додаткові кошти для реалізації основних завдань. Якщо проаналізувати фінансові потоки «Fundacja Warszawskie Hospicjum dla Dzieci», то в 2016 році «36% фінансування роботи організації забезпечувалося з податків громадян, 32% – від приватних донорів і установ, 8% – NFZ opieka paliatywna, 13% – господарська діяльність, 1% – уряд Варшави і 10% – інше» [8, с. 47]. За офіційними даними, розміщеними на сайті організації у 2017 році, завдяки коштам, отриманим від 1% податку на пожертвування, організація надала допомогу 57 дітям і їхнім сім'ям. Але це лише частина клієнтів. Як бачимо, якщо ця організація не мала б альтернативних джерел фінансування, то термінально хворі залишилися б без підтримки та необхідних для їхнього життя послуг. Саме тому такі якості, як ініціативність та інноваційність, дають можливість соціальним структурам виживати й функціонувати в Польщі. Отже, децентралізація та передання відповідальності за фінансування проектів із соціальної роботи в руки громадян робить їх активними учасниками життя держави, які досліджують ринок потреб, знають нагальні соціальні проблеми й долучаються до їх вирішення. З іншого боку, вони змушують організацію, що займається наданням соціальних послуг, звертати увагу на проблеми різних груп населення, розвивати послуги та рекламу.

В Україні, на жаль, соціальні структури не готові до такої конкурентної боротьби за клієнтів і ресурси, та й соціальна реклама погано розвинута. За даними соціологічного дослідження, проведеного серед 100 некомерційних організацій (далі – НКО), що займаються наданням послуг різним клієнтам в Україні, «63% опитаних НКО не мають спеціалістів із маркетингу, фандрайзингу чи зв'язків із громадськістю, у решті працюють такі спеціалісти, як спеціаліст зі зв'язків із громадськістю (23%), фандрайзер (11%), маркетолог (3% респондентів)» [9, с. 66]. Якщо ж узяти до уваги досвід Польщі, то навіть медичні структури, культурні центри, центри розвитку дітей і т. п. займаються самостійним пошуком спонсорів. Так, у структурі лікарні «Przyjaciele Szpitali Dziecięcych w Warszawie» є організація, яка шукає меценатів для закупівлі медичного обладнання для дітей, ліків для малозабезпечених родин. Її основою становлять колишні медики, які стали виконувати функції соціальних працівників і запропонували фандрайзинговий відділ від'єднати від лікарні. Саме ця стратегія незалежності й відсутності тиску з боку керівництва «Przyjaciele Szpitali Dziecięcych w Warszawie» дає можливість знаходити кошти там, куди раніше через політику лікарні не зверталися б за допомогою. Спонсорами сьогодні є McDonalds, Accenture Sp z o.o., Europarproperty.com, Globe Trade Centre S.A., RBS Bank (Polska) S.A. і багато інших.

Слід відмітити й той факт, що соціальні служби та державні організації по роботі з громадянами в Україні надають допомогу в тому обсязі, в якому її визначає уряд за встановленими стандартами та фінансуванням. Крім того, самі громадяни не готові до практики підтримки соціальних проектів за рахунок сплачених податків. З іншого боку, «більше половини українців на безоплатній основі готові займатися прибиранням і впорядкуванням території за місцем проживання (59,9%), допомагати нужденним сиротам й інвалідам (56,5%) і брати участь в озелененні свого населеного пункту (54,2%)» [10, с. 7]. Волонтерство, прагнення допомагати у вирішенні певних питань громади є «лакмусовим папірцем», який сигналізує про готовність людей узяти на себе відповідальність не лише за своє життя, а й за життя інших. Громадяни за відповідної підготовки можуть стати активними просументами (термін виник від поєднання англійських слів «професійний» (professional) або «виробник» (producer) і «споживач» (consumer)), які можуть сигналізувати про потреби громади й допомагати в розробленні планів із їх реалізації. Сучасним державним діячам лише слід підтримати ініціативність і віру людей у те, що вони творять життя у своєму населеному пункті, адже, знову ж таки з прикладу Польщі, громада може впливати на «тверді» замовлення від уряду, усі питання комунального обслуговування й вирішення місцевих питань, таких, як дороги, ігрові майданчики для дітей, формування й обслуговування

паркових зон і т. п. Визначення фірм і організацій, які будуть вирішувати місцеві питання, проводиться прозоро, крім того, кожен громадянин має право переглянути повну звітність щодо робіт і цільового витрачання коштів. До речі, територіальні громади використовують не лише власні ресурси, а можуть отримати субвенції та цільові дотації, кошти в рамках проектів ЄС.

В Україні потрібно проводити роботу з перетворення громадян на просументів, які будуть не просто зацікавлені у створенні якісних умов життя у своєму населеному пункті, а й активно працюватимуть над їх формуванням, проявляючи свою ініціативність і долучаючи сусідів і знайомих до реалізації проектів.

У реалізації громадських ініціатив можуть стати доречними краудсорсінг і краудфандінг, адже такі проекти, як «Зробимо Україну чистою», «Сайт майдан», «City Lab», «Urban ideas», Асоціація культурних індустрій і багато інших, показали, що віднайти ресурси й утілити в життя ідеї для покращення умов життя в українських містах цілком можливо. Головне – це ініціатива людей і підтримка з боку громади. Залучити ж українців до обговорення, розроблення, розшуку ресурсів для реалізації проектів, утілення в життя нових ідей сьогодні можна за допомогою таких Інтернет-сервісів, як LinkedIn, Innocentive, Redesignme, Kluster, Добродел, Karipal, Pepsi refresh project, Велика ідея. У нагоді можуть стати й соціальні мережі.

В української громади колосальний потенціал, і якщо правильно підтримати ініціативи та повноцінно фінансово забезпечити розроблення, проекти, то можна вирішити проблеми не лише окремого населеного пункту, а й країни чи навіть низки сусідніх держав. Так, розроблення колінного суглоба для протеза студентом першого курсу машинобудівного інституту КПІ ім. Ігоря Сікорського Михайлом Довгополім і його командою, якщо це розроблення дофінансують, може дати шанс на нормальне пересування великій кількості поранених бійців із зони АТО і навіть витіснити зарубіжні аналоги. Розроблення харківських студентів, що навчаються на кафедрі комп'ютерних систем і мереж Національного аерокосмічного університету «ХАІ», що було визнане на Хакатоні NASA (форумі розробників), може врятувати від пожеж не лише українські ліси, а й ліси всього світу. Слід звернути увагу й на проекти українських школярів: Самуїла Кругляка «Отримання електроенергії з атмосфери», Катерини Малкіної з утилізації пластикових відходів, Артема Кудрявєнкова «Розумне водопостачання», Наталії Моніної «Енергія від залізниць». Таких ініціатив дуже багато, і всі вони можуть бути реалізовані за правильною стратегією підтримки.

Отже, за умови зваженої політики, спрямованої на розкриття потенціалу громадян і активізації зусиль спільноти на вирішення нагальних потреб, Україна може швидкими темпами не просто наздогнати Польщу, а й вийти на вищий рівень розвитку. Послідовна децентралізація, передача відповідальності за населений пункт людям без утручання в ці питання чиновників зробить громадян не просто просументами, а ініціаторами кардинальних змін у державі.

Список використаної літератури

1. Лю Лінлін. Китай активно просуває будівництво екологічної цивілізації самоврядування. URL: <http://www.tianxia.link/uk/article/6686-kitai-aktivno-prosuvaie-budivnitstvo-iekolohichnoyi-tsvilizatsiyi> (дата звернення: 14.04.2018).
2. Досвід Норвегії. Приклад соціального здоров'я нації. URL: http://bhfoundation.com.ua/news_717.html (дата звернення: 14.04.2018).
3. Шокуюча статистика: оприлюднені витрати України на війну. URL: <https://znaj.ua/society/shokuyucha-statystyka-oprylyudneni-vytraty-ukrayiny-na-vijnu> (дата звернення: 14.04.2018).

4. Світові тенденції в оборонній галузі: що очікувати у 2018 році. URL: <https://defence-ua.com/index.php/statti/4016-svitovi-tendentsiyi-v-oboronniy-haluzi-shcho-ochikuvaty-u-2018-rotsi-2> (дата звернення: 14.04.2018).
5. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. К.: Основи, 1996. 184 с.
6. Шульга М.А. Теоретичні засади місцевого самоврядування. URL: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/8/shulga.pdf (дата звернення: 14.04.2018).
7. Єжи Регульський: «У реформи місцевого самоврядування буде багато ворогів». URL: https://lb.ua/society/2014/07/15/272846_lektsiya.html (дата звернення: 14.04.2018).
8. Sprawozdanie z dzialalnosci 2016. Fundacji Warszawskie Hospicjum dla Dzieci. 2017. 50 p.
9. Борисова Т.М. Напрями імплементації маркетингу до вітчизняної практики неприбуткових суб'єктів. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 4. С. 59–67.
10. Карий О.І., Панас Я.В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.

**ACTIVE PARTICIPATION OF CITIZENS IN SOCIAL LIFE:
POLAND'S EXPERIENCE AND POSSIBILITIES
OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Anastasiia Mihalush

*National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
Faculty of Sociology and Law, Department of Sociology
Peremohy Prosp., 37, 03056, Kyiv, Ukraine*

The article analyzes the Polish experience of implementing decentralization and transferring for citizens responsibility at solving urgent local issues. Also, identified the level of readiness of the Ukrainian society for active participation in reformation and changes introduced in settlements and the state as a whole. Revealed of some strategies for finding resources at the implementation of citizens' initiatives with the use of crowdsourcing and crowdfunding through the Internet.

Key words: decentralization, social policy, public responsibility, fundraising, volunteering, crowdsourcing, crowdfunding, prosumer.